

raspoláže drugim sredstvima — raznim priložima i priložnim oznakama: *sada, ovoga časa, ovaj čas, trenutno, danas, večeras, jutros, ovoga tjedna* i sl. — ovisno u koji se vremenski odsjek smješta radnja.

Za identifikaciju vremena radnje spomenuti prilozi i priloženi izrazi neka su vrsta zamjenica; mogli bismo ih nazvati *priložnim zamjenicama*. One na isti način zamjenjuju vremenske padežne konstrukcije kao što zamjenice zamjenjuju imenske vrste riječi. (Jednako je i s priložima i priložnim izrazima mjesta.) I kako god bi bilo neobično da ja svomu sugovorniku, direktno mu se obraćajući, umjesto: *Tebi nije jasno da ti želim samo pomoći* kažem: *Josipu nije jasno da Josipu samo želim pomoći*, tako isto bi neobično i pogrešno bilo reći: *U subotu dolazim k tebi* umjesto: *Danas dolazim k tebi*, ako se taj *danas* poklapa sa *subotom*.

Da se pokaže neobičnost, neprihvatljivost navedenih konstrukcija, mogli bismo postaviti pitanje kakvo se navodi u gramatikama za nemogućnost upotrebe prezenta svršenih glagola za pravu sadašnjost: *Šta radiš pred zoru (= sada), uoči praznika, u dva sata* i sl. Takvo bi pitanje bilo samo moguće kao kakvo čuđenje u smislu: *pa sad je zora, šta sad radiš u to vrijeme?* Tome bi odgovaralo pitanje koje može sam sebi uzviknuti recimo neki Nikola: *Pa šta radiš, Nikola?!*

Dragutin Raguz

AKCENAT U PRIRUČNOJ GRAMATICI

Kad mi je godine 1975. prof. dr. Slavko Pavešić, kao voditelj poslova oko izrade *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika*, objavljene u Zagrebu 1979, predložio da obradim jedno poglavlje toga djela, njegov prijedlog, na žalost, nisam mogao

prihvatiti. Prije nego je rukopis toga djela bio sasvim dovršen, prof. Pavešić je umro. Tada su me ostali autori zamolili da u djelu provedem akcentuaciju, upravo da akcente označim u dijelu što ga je napisao prof. Pavešić, a redigiram u ostalim dijelovima.

Označujući odnosno redigirajući akcente u *Priručnoj gramatici*, vodio sam, ponajprije, računa o tome da akcenti ne budu u neskladu s akcentološkim odjeljcima u djelu. Kad sam mislio da bi u tim odjeljcima valjalo ovo ili ono izmijeniti, sugerirao sam autorima da provedu izmjene. Naravno, neke su moje sugestije bile prihvaćene, a neke nisu.

Tamo gdje nisam morao voditi računa o akcentološkim odjeljcima u djelu, akcente sam označivao ili korigirao držeći se priznatih leksikografskih djela, u prvom redu *AR (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izd. JAZU, knj. 1–23, Zagreb 1880–1976), *DDM (J. Dayre, M. Deanović i R. Maixner, Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, II. dopunjeno izdanje, Zagreb 1960) i *P (Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Zagreb – Novi Sad, 1960). Pri tom sam, dakako, uvijek imao na umu da se radi o gramatici hrvatskoga književnoga jezika, koji se u akcentološkom pogledu, bez sumnje, mora naslanjati na zapadne novostokavske govore.

Ističem da sam polazio od načela da gramatiku o kojoj je riječ, s obzirom na njezinu osnovnu, a prvobitno i jedinu namjenu da posluži učenicima srednjih škola, ne treba opterećivati akcenatskim inačicama ako to zaista nije nužno. Zato sam u slučaju postojanja tih inačica, kad je to ovisilo samo o meni, donosio samo jednu, onu koja mi se je činila sustavnijom i istodobno dosta proširenom. To je razlog što je u gramatici zabilježena, npr., samo inačica *nijedan*, a ne i jednako dobra i proširena inačica *nijedan*.

U svom prikazu *Priručne gramatike*, objavljenu u 27. godištu *Jezika* (str. 127–128. i 155–160), i u osvrtu na reakciju Mije Lončarića i Vesne Zečević na taj prikaz, objavljenu u 30. godištu *Jezika* (str. 28–32), Ivo Pranjković se, između ostaloga, okomljuje i na obradu akcentološke problematike u tome djelu, a posebno na neke akcente u njemu, nazivljući ih podrugljivo – „otpriličnima”.

Moram priznati da je Pranjkovićevo nezadovoljstvo s ponekim akcenatskim rješenjima u tome djelu i po mome mišljenju opravdano. Tako se, doista, s pravom može reći da neodređeni oblici jednosložnih pridjeva tipa *stār* i dvosložnih tipa *mōčan* imaju u hrvatskom književnom jeziku u ženskom obliku `na prvom slogu (*stāra, nōva, mōčna, gīpka* itd.). Taj je akcenat, dakle, trebalo unijeti u gramatiku, utoliko prije što mu je valjanost priznata i u *P*. Također se s pravom može tvrditi da se u hrvatskoj upotrebnoj normi akcenat imperfekta, glagolskoga oblika koji nema pravoga akcenatskoga oslonca u hrvatskim narodnim govorima jer je u njima praktično izumro, ne podudara s akcentom prezentske, nego s akcentom infinitivno-aorisme osnove (samo, treba reći da Pranjković griješi kad uzimlje da po normi koju prihvaća Lončarić 1. lice singulara imperfekta glasi *spārīvāh, dōbīvāh, snēbīvāh* itd. – ono stvarno glasi *spārīvāh, dōbīvāh, snēbīvāh* itd.). Međutim, javlja se pitanje počiva li Pranjkovićeve kritika na pravim znanstvenim temeljima.

Nakon Pranjkovićeve opravdane konstatacije da Lončarić uglavnom iznosi tvrdnje protivne njegovima, a da „gotovo ništa ne govori o tome na čemu se one zasnivaju” čitatelj s pravom pomišlja da je Pranjković u svojoj kritici *Priručne gramatike* postupao drukčije, ili bar da će u svom odgovoru na Lončarićeve reakciju postupiti drukčije, iznoseći za svoje tvrdnje čvrstu

argumentaciju. Na žalost, gotovo ništa od toga. Zato čak i činjenica da su se Pranjković i Lončarić složili oko toga da je u gramatici „trebalo navesti kako su oblici lokativa singulara imenice *kamènu, govòru* arhaični” ne govori ništa više npr. od činjenice da ima dosta onih, među njima i lingvista, koji bi da se glasovi *č* i *ć*, kojih nema u njihovu govoru, svedu na *č* (u izgovoru *č*) i tako, tobože, hrvatski narod preko noći učini pismenijim za toliko i toliko posto.

Osvrnut ću se sada potanje na Pranjkovićeve prigovore akcenatskim rješenjima u *Priručnoj gramatici* za koje se osjećam izravno odgovornim.

U gramatiku su na moj poticaj uneseni prezentski nastavci *-ēm, -ēš, -ē, -ēmo, -ēte, -ū* i *-jēm, -jēš, -jē, -jēmo, -jēte, -jū* (jednako kao i nastavak *-šē* za 3. lice mn. aorista i nastavak *-lū* za 3. lice mn. imperfekta). Na moj poticaj uneseno je u nju i pravilo da te nastavke „mogu imati samo glagoli prve i pete vrste koji imaju uzlazne naglaske u slogu pred nastavkom”; npr. (*o*)*plētēm, (iz)vūčēm, (po)zòvēm, (po)řvēm se, (na)smijēm se* ili (*na*)*smijēm se* (za drugi akcenat, koji nije unesen u *Priručnu gramatiku*, usp. *AR* s. v. *smijati se*, pa B. Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*, II. dio, Zagreb, 1973, s. v. *smijati se*).

Pranjković je u svom prikazu, u kojem je bio previdio tu formulaciju, iznio da se prezentski nastavak *-ēm* javlja samo u prezentskim oblicima koji imaju `na penultimi (*krádēm, vézēm, rástēm* itd.). Time je neizravno kazao da u hrvatskom književnom jeziku ima mjesta samo oblicima (*o*)*plētēm, (po)zòvēm, (po)řvēm se* itd., a ne i oblicima (*o*)*plētēm, (po)zòvēm, (po)řvēm se* itd. U osvrtu na Lončarićeve odgovor on to kaže i izravno, da ne ostavi traga nikakvoj sumnji: „... ostajem pri

tome da su kratki (ne i dugi i kratki) prezentski nastavci svojstveni samo onim glagolima koji imaju dugouzlazni (ne i onima koji imaju kratkouzlazni) akcent na slogu ispred nastavka (dakle: samo *plètēm* i samo *vúčēm*).” Pri tom, dakako, ne iznosi nikakav argumenat u prilog svome mišljenju. Je li, dakle, njegova upornost u obrani vlastitoga mišljenja opravdana?

Sudeći po literaturi koja mi je pristupačna i usmenim priopćenjima, prezentski oblici tipa (*o*)*plètēm* i (*iz*)*vúčēm* uobičajeni su u istočnoj i središnjoj Hercegovini (usp. A. Peco, *Akcentat sela Ortiješa*, Grada Naučnoga društva NR BiH, knj. 10, Sarajevo, 1961, str. 45; A. Peco, *Jedno porođenje Vukova jezika sa govorima jekavske Hercegovine*, JF, knj. 26, sv. 1–2, Beograd 1963–1964, str. 216–217; F. Matijašić, *Akcentat glagola u mostarskom govoru*, isto, str. 339), u zapadnoj Hercegovini i Imotskoj krajini (usp. M. Šimunčić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Sarajevo, 1971, str. 149), u ijekavskošćakavskim bosanskim govorima (usp. D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog istočnobosanskog/ dijalekta*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 2, Zagreb, 1966, str. 150. i 155), u velikoj većini govora sjeverozapadne Bosne (usp. D. Vujičić i dr., *Govori sjeverozapadne Bosne*, Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, knj. 2, Sarajevo, 1979, str. 145–148), u Stinici pod Velebitom (usp. S. Vukušić, *Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja – stiničkog i Daničićeva*, Senjski zbornik, knj. 9, Senj, 1982, str. 318–320), zatim u Rogotinu na ušću Neretve, u Srđanima na Duvanjskom polju, u Šujici, u Turbetu kod Travnika, u Konjevratama kod Šibenika, u Lišanima Ostrovačkim kod Benkovca, u Sv. Roku i Modrušu u Lici (usmena priopćenja). Ti podaci ne ostavljaju mjesta sumnji: zapadni novoštokavski govori svjedoče da je u odio o gla-

golima u *Priručnoj gramatici*, kraj tolikih drugih prozodijskih inačica, bilo opravdano uvrstiti i prozodijske inačice (*o*)*plètēm* i (*iz*)*vúčēm*. U budućim gramatikama trebalo bi im, svakako, dati i prednost pred prozodijskim inačicama (*o*)*plètēm* i (*iz*)*vúčēm*.

Pranjković ističe kako je istina „da svi aorisni nastavci nisu kratki” i kako je ta „spoznaja dobrodošla novost u Gramatici”, ali prigovara što se „aorisna... duljina pripisuje (uz kračinu) mnogim glagolima za koje je”, prema njegovu mišljenju, „evidentno da je nemaju”. Konkretno, Pranjković tvrdi da su aorisni oblici *vězā*, *krěnu*, *prāvđā* (!), *pōtonū*, *bācī* pogrešni. Po njegovu mišljenju, oni moraju glasiti samo ovako: *věza*, *krěnu*, *prāvda* (!!), *pōtonu*, *bāci*. Očekivalo bi se da će Pranjković ustati protiv aorista od imperfektivnih (trajnih) glagola, kakav je glagol *prāvdati*, ali on, eto, ustaje uglavnom samo protiv dužina u završnom slogu 2. i 3. lica jd. aorista. Naravno, ne kaže na čemu zasniva svoju tvrdnju da su navedeni aorisni oblici pogrešni. Ne precizira ni koji akcentatski tipovi glagola, po njegovu mišljenju, ne bi smjeli imati dužinē na posljednjem slogu oblika za 2. i 3. lice jd. aorista.

Uzmu li se u obzir samo aorisni oblici koje spominje, onda treba reći da su u normativnim priručnicima koji su izašli prije *Priručne gramatike* ti oblici bili priznati, izravno ili neizravno, upravo u prozodijskom obliku u kojem su doneseni u *Priručnoj gramatici* (usp., npr., *P s. v. dočarati, kihnuti, sunčati, nadahnuti, hvalliti*). U tom se obliku, po usmenim priopćenjima mojih informatora, ti aorisni oblici čuju u okolici Stoca, u Mostaru, u Rogotinu na ušću Neretve, u okolici Ljubuškoga i Imotskoga, u Srđanima na Duvanjskom polju, u Šujici, u Turbetu kod Travnika, u Konjevratama kod Šibenika, u Lišanima Ostrovačkim kod Benkovca,

u Modrušu itd., pa i u Barlovcima kod Banje Luke, dakle relativno blizu Pranjkovićeve rodnoga mjesta.

Pranjković se osobito oštro okompljuje na dubletni akcenat glagolskoga priloga sadašnjega tipa *hvâlěci*. Prvi put kaže ovako: „Tvrđim da glagoli *hvaliti*, *mlătiti*, *písati* i njima slični nemaju dubletne oblike priloga sadašnjeg, tj. i *hvalěci* i *hvâlěci*, nego samo oblike tipa *hvâlěci*.” Na Lončarićeve primjedbu da je dubleta *hvâlěci* unesena „na poticaj kolege Alerića” Pranjković odgovara ovako: „Ne poznajem dovoljno kolegu Alerića, koga Lončarić spominje kao poticatelja, da bih mogao čuti govori li on doista *hvâlěci*, *mlătěci*, *píšúci* i sl., ali ako i govori, onda se vrlo lako može utvrditi da je u tome sasvim usamljen.” Dakako, Pranjković ni tu svoju tvrdnju ničim ne dokazuje.

Kako je poznato, glagolski se prilog sadašnji tvori tako da se 3. licu mn. prezenta doda nastavak *-ći*. U tom se glagolskom prilogu načelno čuva i prozodijski oblik 3. lica mn. prezenta (*nòsěci* : *nòsě*, *čúvajúci* : *čúvajú*, *kúpújúci* : *kúpújú* itd.). Po normi koja je vrijedila do pojave *Priručne gramatike* glagolski prilog sadašnji izveden od glagola tipa *hvaliti*, prez. *hvâlím*, nije zadržavao prozodijski oblik 3. lica mn. prezenta, nego je, izuzetno, nosio infinitivni akcenat (*hvalěci* : *hvalě*, *píšúci* : *píšú* itd.).

Na području hrvatskih novoštokavskih govora glagolski se prilog sadašnji čuje i bez toga izuzetka, noseći uvijek prozodijski oblik 3. lica mn. prezenta, dakle i kad je izveden od glagola tipa *hvaliti* (*hvâlěci*, *râděci*, *píšúci* itd.). Koliko mi je poznato, dosad je zabilježeno da glagolski prilog sadašnji ima uvijek takav prozodijski oblik u zapadnoj Hercegovini i Imotskoj krajini (usp. M. Šimundić, o. c., str. 159–160), u senjskom zaleđu (usp. G. B. Tomljenović, *Bunjevački dijalekat zaleda senjskoga*, Na-

stavni vjesnik, knj. 19, Zagreb 1911, str. 597) i u Stinici pod Velebitom (usp. S. Vukušić, o. c., str. 322). Prozodijski oblik tipa *hvâlěci* čuje se još npr. u Mostaru, u Rogotinu na ušću Neretve, u Srđanima na Duvanjskom polju, u Šujici, u Konjevratama kod Šibenika, u Lišanima Ostrovačkim kod Benkovca, u Sv. Roku u Lici (usmena priopćenja). Treba istaći i to da se akcenat tipa *hvâlěci* podudara s odgovarajućim akcentom u arhaičnim posavskim govorima, gdje se govori npr. *râděc*, *věžúc* (usp. S. Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München, 1971, str. [444], i u čakavskom narječju, gdje se govori npr. *râděci* (usp. B. Jurišić, o. c., I. dio, Zagreb 1966, str. 93), *jűbeć* (usp. M. Hraste i P. Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Teil I, Köln-Wien 1979, str. XLIII), pa i u ruskom jeziku, gdje se govori npr. *хвалюуу*, *нууууу* (usp. S. Ivšić, o. c., str. [444], bilj. 1).

Sve to jasno govori da su akcenti *hvâlěci*, *râděci*, *píšúci* itd. – i sustavniji od akcenata *hvalěci*, *râděci*, *píšúci* itd., i dosta prošireni u zapadnim novoštokavskim govorima, i opravdano uneseni u *Priručnu gramatiku*.

Napokon, Pranjković tvrdi da „u paragrafu 409. ima barem desetak riječi (priloga) koje su ... sumnjivo akcentuirane”. Dapače, po njegovim riječima, „neke su od njih naprosto krivo označene (npr. *prěksinōc*, *zâksinōc*, *prěksutra*, *zâksutra*, *òmaškōm* umjesto *prěksinōc*, *zâksinōc*, *prěksutra*, *zâksutra*, *òmaškōm*)”. Nakon te, oštre formulirane tvrdnje tko da pomisli da njezin autor nije u pravu?

Razmotrimo, dakle, po redu akcenat svih apostrofiranih priloga.

Prilog *prěksinōc* zabilježen je s takvim akcentom u AR (tu je zabilježen i pridjev *prěksinoćni* odnosno *prěksinotnji*), DDM (tu je zabilježen i pridjev *prěksinoćni*) i P (tu je zabilježen i pridjev *prěksinoćnji*).

Prilog *zâksinōć*, koji bi se prozodijski morao slagati s netom spomenutim prilogom, zabilježen je s tim akcentom u *AR* (ali, pogreškom, bez dužine), dok u *DDM* i *P* uopće nije zabilježen. Od tih dvaju priloga, koji se u spomenutim oblicima izvorno čuju u prvom redu u slavonskim govorima, prvi se, kako sam obaviješten, čuje i u Barlovcima kod Banje Luke, i to u istom prozodijskom obliku *prêksinōć*. Na području oko Ljubuškoga i Imotskoga taj se prilog javlja u nešto drukčijem tvorbenom, ali istom prozodijskom obliku – *prîsinōć*.

Prilog *prêksutra* zabilježen je s tim akcentom u *AR*, zatim u *DDM* (zajedno s pridjevom *prêksutrašnjî*) i *P*. Prilog *zâksutra* zabilježen je s tim akcentom u *AR*, dok u *DDM* i *P* uopće nije zabilježen. I ta se dva priloga izvorno čuju u prvom redu u slavonskim govorima, ali se prvi, kako sam obaviješten, čuje i u Barlovcima kod Banje Luke, i to u istom prozodijskom obliku *prêksutra*.

Prilog *omaškom* nastao je od imenice *omaška*. Sam taj prilog nije zabilježen u *AR*. Imenica je zabilježena, ali bez akcenta. Ni u *DDM* nije zabilježen prilog *omaškom*, ali je zabilježena imenica od koje je nastao, i to s akcentom *ômaška* (prije toga ta je imenica zabilježena u Benešićevu *Hrvatsko-poljskom rječniku*, Zagreb, 1949, također s akcentom *ômaška*). I u *P* zabilježena je imenica od koje je nastao, opet s akcentom *ômaška*. Od tako akcentirane imenice instrumentalni oblik može glasiti samo *ômaškôm*, pa ni prilog koji je nastao od toga oblika ne može glasiti drukčije.

Zanimljivo je u svemu tome da baš nijedna od akcenatskih inačica koje Pranjković smatra jedino ispravnima (*prêksinōć*, *zâksinōć*, *prêksutra*, *zâksutra*, *ômaškôm*) nije u spominjanim djelima registrirana ni kao inačica.

DODATAK POLEMICI O PRIRUČNOJ GRAMATICI

U mojem osvrtu na prikaz „Priručne gramatike hrvatskoga književnoga jezika” Ive Pranjkovića, *Jezik*, 1/29, potkrala se pri kolacioniranju rukopisa pogreška. Naime, na str. 21. stoji: „Svakako da je trebalo navesti da su likovi lokativa jednine imenica muškoga roda kao *kamènu*, *govòru* prema *kâmenu*, *gòvoru* arhaični”, a, naravno, treba stajati „prema *kâmenu*, *gòvoru*”. (Stavljen je znak ` , kako se silazna modulacija, intonacija obilježava po međunarodnoj fonetskoj transkripciji, a što je prihvaćeno i za Općeslavenski lingvistički atlas, a trebalo je staviti znak ` , kako se kratkosilazni naglasak obilježava u našem književnom jeziku.) Ivo Pranjković, koji je u međuvremènu objavio odgovor na moj osvrt, uočio je da se potkrala pogreška.

Kako kolega Pranjković u svojem odgovoru ponavlja neke tvrdnje koje ne stoje, odnosno iznosi i neke nove takve, zbog manje obaviještenih čitatelja rekao bih nešto o tri pojedinosti.

Iako glagoli *sjesti* i *sjediti* imaju isti korijen s istim osnovnim semom i iako su različitoga vida, jedan je svršen, a drugi nesvršen, ipak ne čine vidski par: razlika između faktitivnosti i stanja (dakle, semantičkih obilježja, pojava koje su „sasvim drugačije naravi, nego što je aspekt”) tolika je da ta dva glagola ne mogu činiti vidski par. O svršenim parnjacima glagola *sjediti* već sam govorio u navedenom osvrtu. Nesvršeni parnjak svršenoga glagola *sjesti* jest glagol *sjedati*. Taj nesvršeni parnjak može izricati učestalost, ali se zapravo iz konteksta vidi je li riječ o učestaloj radnji ili ne, npr. *upravo kada sam sjedao* : (*svaki put*) *kad bih sjedao*. I. Pranjković u točki 9. kaže: „(...) glagol *početi se* ne može biti prijelazan” i „Mislim da u hrvatskom književnom jeziku takav glagol ne